

براهوئی رسم و دود آک و نیاڑی ناکڑ د

قمر النساء

ایم فل اسکالر،

بلوچستان اسٹڈی سینٹر، جامعہ بلوچستان، کوئٹہ

Abstract

this Article evaluates the status of women in Brahui Tribes. women have special status across the world and known as innocent human being. But when we take a look towards status of women in Brahui Tribe we feel proud that women have extraordinary status in Brahui region. the women have gifted us folk literature which is the mirror of every society. The folk literature by author is an unknown source. The Women especially in promoting the heritage and customs has played vital role to enhance the folk literature . they have great strength to promote folk literature and carried out the literature through a generation to next generation.

key words: Women, Brahui Tribes, society, folk literature

چانداری

دو در بیدہ انسان نازندنا آدینک مریک انتے کہ انسان تینا زندنا شعوری انگا سفر تے ٹی گام

ہر فسہ ارا تم معاشرہ ناکٹڈ بس تو انسان تینا زندہ اسے اصول سے نامطابق گد ریفتنگ شروع کرے۔ انسان نا اسے جاگہ مننگ اودے معاشرہ ناکٹڈ ایس انتے کہ انسان معاشرہ یا خواہوت نا نظام ان گڈ درنگ آئیٹی رہنگ کا تچ بیٹنگ ناشعور الو سادار تے خلنگ و کچہ کننگ ۽ تینا خوراک جوڑ کر یئر۔ رشتہ توقیر ناعزت الوجنگ وجیہ تیٹی اسٹ الو نامال مڈی ۽ تینا کننگ نارواج کس اروخت کہ انسان شعور ناکٹڈ گوام ہر فے تو اودے خواہوت تن اور معاشرہ ناضرورت مس یکجا مننگ و گڑاتے تین پہ تین بشنگ نارواج ودی مس اندا کن انسان سوگویی ناکٹڈ قدم تخوا اودے محسوس مس کہ مرمنگ مسئلہ ناعل اف اسٹ مننگ انسان ناضرورت ہم ارے و بازنگا پریشانی تن مرمنگ نا ضرورت ہم ارے نیاڑی وزینہ ناجنسی انکا تفریق نا احساس جوڑ مس نیاڑی ۽ معاشرہ نا اہم انکا انسان مننگ نا احساس ودی مس اندن مون مستی کر سہ انسان معاشرہ تن اور تینا حدود آتاعین ۽ کرے ولے دور ور بیدہ غا تا بنا ارا تم مس دارداٹ پٹ و پول مننگ ان باوجود اسے جامع و سرحال کس رسینگ ملنگ کپک بس اسے حداسکان داپاننگ کہ رسم و دود آک جوڑ مس ارے کہ انسان تن دسکان اورو۔ نن داپاننگ کینہ کہ انگریز آتا تر وکا لوظ کلچر مولوزے ارا انسان نازندنا ہر کنڈنا گرو ویک چاس کہ اوذہنی و فکری احساسات آک مریرہ۔ مادی وغیر مادی یا داخلی احساساتاک مریرا وٹی نن مذہب و عقیدہ، علم و ہنر، اخلاقیات، راجی رسم و دود، فن و ہنر یا زندنا باخی اشکال آک و داڑے نن ادب شاعری و موسیقی ۽ فن نا گڑا تیٹی شمار کینہ۔ اگر نظر شاعنگ ۽ تو بڑتر وکا مڈی ارا ٹی سنگ تراشی ادب و شاعری موسیقی و مصوری و پین پین رسم ٹی شامل مروکا شعوری فکر و عمل نامرہون منت اے (گلگی،

(47، 2016)

کلچر ہموچی ناپن اے ارا ٹی مذہب و عقائد، علوم و اخلاقیات، معاملات و معاشرت، فنون و ہنر، رسم و رواج، افعال ارادی و قانون، صرف اوقات، و ہموچ ۽ ڈول وڑ آک اور مریرہ ارا انسان نا معاشرہ نا اسے رکن نا حیثیت اٹ جوڑ مریک۔ ارا تا کننگ ان راج نامتضاد و مختلف بندغ و طبقہ غا تیٹی اسٹ مننگ و اسے ڈول، یکی مننگ و یک جہتی ودی مریک۔ ارا نا ذریعہ اٹ انسان و حشیانہ پین ان انسانیت اٹ تمیز چاہک۔ کلچر اٹ زندنا وڑ وڑ نا مشغلہ ہنر و علوم فنون ۽ بڑتر نادر جہ غاسر کننگ، بے

ڈول انگا گڑا تیبی اصلاح کنگ، تنگ نظری و تعصب و عمر کنگ، غیرت و خودداری، ایثار و وفاداری و دی کنگ راج ٹی حسن لطافت اخلاق اٹ تہذیب، عادت اٹ جوانی، ایت و گپ اٹ نرمی تینا گڑا تے روایت و تاریخ و عزت و قدرناخن تیبی اُرنگ واوتے بڑا دنگ اوارے۔ (جالبی۔ 2008۔ 42)

زبان سے نا ادب اے مونا تنگ ان مہالودا ایت معلوم کنگ ضروری اے کہ اموزبان نا مخلوق نا ذہنی ساخت عام طبعی ماحول و اوڑتن مروکار وایات و عام رسوم و دود آک انت وڑ سے ناٹے۔ انتے کہ دا تجزیہ و پٹ و پول ان بیدس جوانگا حقائق آک معلوم داری نفس آ۔ اندن اموزبان نا باروٹ اے جوانو ادب نس پیش منگ کیک۔ اروخت اے زبان سے نا خطہ، قوم و قبیلہ نا جوانگا ادبی مڈی اونا مخلوق نا زندنا وڑ و ڈول پٹ و پول منگ کیک اوڑتن اوارا و ادا ایت نا ہم پٹ و پول ضروری مریک کہ اموڈ غارنا مخلوق ٹی ادب امرودی مس اونا وڑ و ڈول آک انت مسن ٹی۔

براہوئی ادب نارداٹ و اونا پٹ و پول کنگ کن بڑا تر و کا ایت آتے مون و تخسہ براہوئی

قبائل نارداٹ اروئی مریک کہ،

الف۔ اوتا زند و بودا مرو قسم سے نا ڈغاز سے ٹی منگ اے یا مسونے۔

ب۔ براہوئی قبائل نا معاشرتی وڑ و ڈول امرے و مست نا وخت اٹ امر مسونے۔

ج۔ براہوئی قبائل مذہب اسلام نا تر و کا زندنا قوانین تے منگ ان پدرسما ارا وڑ نا زندے گد ریفنگ و اوڑتن ارا رسم و دود آک کہ اوتا ذہنی ساخت امر و جمالیا تی رنگ نس و قبول کرسہ تینا جذبات آتے امو وڑ مون و ایتیک۔

براہوئی راج ٹی نیاڑی ہرادے کہ رسم و دود آتا سرخیل پانتنگ داڑن بیدس نے خلقی ادب ہرا کہ نے اسکان سینہ بہ سینہ سر مسن و اودے مون مستی دنگ نیاڑی نا کڑدار نا چہو انکاری نس منگ کپک۔ امر ٹی راج نس مرے اوٹی نیاڑی تا اے بلو بشخ نس ہرے۔ ہندن امور راج اٹ زندنا ہریشخ اٹ نیاڑی نا کڑدار اودے سو گوی تنگ کن مسن و۔ ترقی یافتہ انگا راج آک مریریا ترقی پذیرانگا نیاڑی نا کڑدار وخت تینا درشانی و کرینے اینو نیاڑی نرینہ تن اوار چندی انگا گڑا تیبی اوارا ورتنی نا کنڈ و سرالوک ٹی بلوچستان نا تاریخ اٹ نیاڑی نا اہمیت ڈکوک اف انتے کہ عزت نا کل ان بھلامیہار

نیاری ۽ تنگ نے ادب اٹ رسم و دود آ تھی زاکارنا شیخ قدیم انگ دور ان اینواسکان مسن ۽ گو کہ مالونادور
 اٹ نوشت نارواج متن ۽ و لئے ادب ناچندی انکا صنف آتے نیاری سینہ بہ سینہ تینا پیڑی ۽ ترسا سن
 ۽ مودہ ٹی مرے سانگ یا برام جنگ و جیڑہ ٹی شاعری نا شیخ ۽ نیاری پورو کرینے۔
 تہذیبی عمل آن ثابت مریک کہ معاشرہ ٹی نیاری ناسماجی حیثیت ورتبہ بھاز زیات مسونے۔
 ہراوخت مدرسری نظام (Matriachal System) ختم مرسا ہنا تو اونا جاگہ ۽ مدرسری نظام
 (Patriachel System) ہلسا ہنا۔ ہندا کان نرینہ نابرتی تاریخی عمل تون اوامونا برساہنا۔
 ہندا کان نیاری ناسماجی حیثیت پین گھٹ مرسا ہنا۔ آثار قدیمہ نارڈٹ جدیدخل نازمانہ ٹی نیاریک
 فصل دسیرہ۔ فصل دستگ نا عمل سندھ ٹی ارے دہنکہ برنج نارومی اکثر نیاریک کیرہ۔ غلہ سارہ (داغہ
 نسنگ نا عمل داسکان ہم خلقی آبراہوئی تے ٹی ارے۔ ولے داسادے پدے آن پدگھٹ مرسا ہنگ
 ٹی ۽) ارغ بسیرہ۔ (ارغ بسنگ اینوہم نیاری تاکاریم سے) دوسرنا کاریم چاسرہ۔ (دوہنرنا کاریم
 داسکان ہم ارے۔ دہن کہ نیاریک کشیدہ کاری ناکاریم کیرہ) کہ ہرافتے آن پتچ تیار کیرہ اوفتے
 گھنڈارہ۔ (بارانزئی۔ 2001۔ 74)

براہوئی راج ٹی نیاری ناسماجی حیثیت

براہوئی رواج ٹی چنانیاری تا بھاز بھلو مقام نئے۔ براہوئی سماج ٹی نیاری تا بھلو عزت نس
 کنتنگ بلکہ داعزت براہوئی سماج نا اخلاقی اقدار ٹی شامل ارے۔ نیاری کہ ایڑ نارنگ اٹ مرے
 لمہ مسٹر مرے یاز ایفہ، معاشرہ ناعزت دارو حیثیت اس تنگ براہوئی سماج ٹی کئی جنگ آک نیاری
 سے نانیام تمنگ آن ختم مسنو۔ بھاز جھگڑہ غاک کہ نرینہ غاک میڑھ مرکہ اٹ ختم مفس تو براہوئی
 معاشرہ ٹی نیاریک ہم میڑھ کارہ دامیڑھ ۽ منریا منپس ولے میڑھ بروکانیاری تا عزت نا بھاز بھلو
 خیال نس کروئی تمک۔ میڑھ بروکانیاری تے گد کیرہ تا کہ اوقا عزت متاثر مف، بھاز جنگ آ تا فیصلہ
 میڑھ اٹ مسنہ ہمو جھگڑہ کن میڑھ بروکانیاری تا میڑھ ۽ ہم ای خانٹ کہ اوقا دوٹی قرآن شریف

اک مریرہ ہر اطر یقہ اٹ کہ اوفک تینا میڑھٹی خیر کن ہیت وگپ کیرہ جوانگا اتا است ہم ہمو منظر آن لڑک اگہ اچانک اسہ جنگ سیٹی نیازی اس مرے جنگ کروکا اوڑا ہم دو ہرف تو اوفتے دانیازی نا بے عزتی نا بھاز بھلو قیمت اس ادا کورئی مریک۔ (شاہوانی۔ 1997_46-47)

۱۹۰۰ء آن ہلیس ۲۰۰۰ ناصدی براہوئی ادب ناصدی پاننگ مریک۔ انتے کہ داصدی ٹی براہوئی ادب تینا ارتقائی مرحلہ آتے آن گدرینگسہ تیزی اٹ دروشم ہلک۔ اداینو براہوئی زبان و ادب بین الاقوامی سطح غا ہم چاننگ مریک۔ نرینہ غاتے تون اور اور نیازی قلم کاراک ہم ادب نا میدان ٹی بسر و لے ناراج نیازی تے ٹنک نا نظر اٹ ہتنگ و اوفتے آراجی پابندی خلنگ ناسوب آن نیازی یک ادب نامیدان اٹ نرینہ غاتے تون گام پہ گام مننگ کتوس۔ ہرانا سوب آن براہوئی ادب نیازی تا ادب آن خورک خننگ۔ (ہنگلرئی۔ 2014_111)

خلقی شاعری ٹی نیازی تاکر دار

شعر و باگل انسانی خوشی نادلیل اریر۔ و لے نیازی ء اسہ وخت سے آن کمزور مخلوقس نشان ترسا اونا کمزوری تے آن فاندہ ہلسا نرینہ غاک تینا مختلف وڑا فاندہ وینکے تجارت یا پین وڑا کاریم ہلکو۔ قدیم زمانہ ٹی دلال آک سریت نیازی شعر ہیل تسرہ گڑا اوفتا بازار ٹی سودا کریرہ۔ مست نا زمانہ ٹی نیازی یک ”نرت“ پاریرہ ہر اوفتے ”نرتکی“ پاریرہ۔ اوخن واورتا اشارہ ان مختلف جنی جذبات نا مظاہرہ کریرہ۔ بنوامیہ نادور ٹی عریب، دنانیر، بذل، فوذ، منت، زرقا و قند شعر پارو کوچو کری اسر۔ اوفک ہندا خس مقبولیت حاصل کریر کہ ایلو شعر پارو کا اوفتے آ فخر کریرہ۔ زہرہ مشتری لکھو نامشہور رقاصہ اسر۔ گوہر شعر پاننگ و ”نرت“ ٹی تینامٹ حمیف اس۔ براہوئی نیازی یک تینا سیال عزیز سے نا سانگ و برام نا خوشی نا موقع غا، ہلو، پارہ ”شندگی“ ہمو صنف ء پارہ کہ اسہ بھلن ذاتو نیازی نس ایلو فتا مونٹ شعر نا بندس گٹ نا پڑا پانک و ایلو نیازی یک اونا رندٹ کورس نا صورت ٹی پارہ۔ (بارانزئی۔ 95-96)

براہوئی زبان ٹی ہم دنیا نا ایلو زبان تا امبار لوک شاعری ٹی خوشی و شاد کامی نا شعر اتا بھلو مڈی

کس تالانے۔ خوشی و شاد کامی نادا شعرا تا بھلو مسہ چار بھلو قسمی۔ او بلو شعرا تا قسم ۷ ارا کہ ارا سیٹی چناس
 ودی مریک تو او ناودی متنگ و او ناششہ نا وختا ارا والا ک یعنی سیال و عزیز و قریب آ تا مسنگ و چناک
 ہموارٹی بریرہ شعر و دیرہ خلیہ خوشی نا شعرا تا ایلو قسم چنا ناسنت نا وختا مریک۔ داموقع غا ہم خلق ولا
 نیارٹیک و مسنگ ہموارٹی مچ مریرہ او شعر و دیرہ خلیہ شاد کامی نا شعرا تا مسٹیکو قسم سا نگ نا وختا
 مریک کہ اگہ کس سینا سا نگ تیار مرے تو او فک ہر سا نگی آ بندغ نا صفت و شان ٹی شعر پارہ اودے نا
 زلیفرہ دنکا موقع غا سا نگ نا ایلو لمہ و قریبی عزیز اک اودے نا زلیفرہ۔ چار میکو خوشی نا شعرا تا ہمو قسم ۷
 کہ ہرائی برامی نا سیال و عزیز اک کہ اقیٹی زیات نیارٹیک و مسنگ مریرہ تینا خلق و خاہوت نا کل ارا
 والا تے بٹنگرہ اولیکون دذی حنام مریک ایلون پاشی حنام و مسٹیکون برام۔ تو داموقع غا مسنگ و
 نیارٹیک خوشی و شاد کامی نا چندی شعرا تے خلیہ۔ دا شعرا تھی برامی نے نا زلیفرہ تے او ارا و تینا چند نا
 ایلو عزیز و قریب آتے ہم نا زلیفرہ دہنگہ برام نا سہ شعر سے،

شارتہ ناہب نے ناہب تہ سعید جان ۷

لمہ تہ لہر میرتہ و حید جان ۷ (شاہوانی۔ 1999۔ 34-35)

براہوئی خلقی شعرا ک برام نا وخت نیارٹی تا صفا ک مسن ۷ خوشی نا دو دور بیدہ غا تھی نیارٹی
 تینا است ٹی بادشاہ و برامی ۷ نا زلیفرہ دیرہ ۷ خلسہ شاعری کیک۔ ہالونا شیر ک سا نگ و برام نا وخت آ
 پانگہ۔ دافتے دیرہ تون او ار مسنگ و نیارٹیک پارہ۔ ہالونا شیر تے ٹی بادشاہ و برامی نا سیال و عزیز آ تا
 پن تے ہم الیرہ۔ او فاقصفت نے کیرہ۔ برامی نا سہت و زور تا ذکرے ام کیرہ۔ بادشاہ نا دلیرش، قدو
 کاٹ، بہادری، دلیری و دانائی نا ذکر تون او اور نا تا چاپ نا پیری نا صفت ۷ ام کر سہ کیرہ۔ ہالونا
 شیر ک برام نا خوشی تے و دیفنگ او برام ٹی بٹنگو کا مسن تا او نیارٹی تا خوشی ۷ زیات کنگ نا سہ اظہار نا
 زریعہ سے۔ ہالونا شعر تے پانگ وخت آ ہلو ہالو ہلو ہالونا لوظا تے شعر نا اول سر ۷ پارہ۔ ہلو ہالو یا ہالو
 ہالو مصرع نا آخر تی بنگ بلکہ اول سراٹ بریک۔ یا سہ ارا مصرع غا گڈ بریک۔

(مینگل۔ 2014۔ 111)

کھٹیا:

نیاڑی ناہر دروشم تینا زیبائی ۽ برجاتھک اولمہ نادروشم اٹ مرے تو صدقہ مریک ایڑنا دروشم اٹ مرے تو قربانی نامثال مریک زایفہ نادروشم اٹ مرے تو درد و تکلیف اٹ انسان تن او اسنگت مریک دنیا ناہر مذہب ہر راج اٹ نیاڑی ۽ قدر تہنگا نے مدرسری نظام او نا سنے عملی ۽ ثبوت کس ارے دردور بیدہ تے مون مستی دنگ نیاڑی ناکمک ۽ اینو انسان داڈی ۽ تینائی کرینے تو او نا وجہ نیاڑی نا مو کڑدار مسن ۽ ارا کہ متکن انگا دوران الیس تا اینو اسکان داڈی ۽ تینا سینہ ٹی محفوظ کرسہ پوسکنا نسل ۽ تس خوشی یا شاد کامی مرے ڈکھ وہیل آک مریر نیاڑی ناکڑدار زینہ ان زیات نظر بریک۔ براہوئی راج ٹی نیاڑی ۽ ارادہ ملانے بھاز کم راج اٹ دا نامثالاک ملیرہ اینو براہوئی راج ٹی ثقافت و رسم و رواج تا ڈی ہم نیاڑی نا وجہ عن ارے او تینا امو دور بیدہ غاتے اینو ہم برام و سانگ تے ٹی خلسہ بنگ ۽ امو دیرہ ۽ ارادہ نیاڑی ٹپسہ تینا متکن انگا دور ٹی کا ہک اینو ہم اسے جاگہ ان ایلو جاگہ ۽ انسہ نے پہوالی انگا مخلوق ناتوار بریک امو لولیک ارا کہ اسے لمہ کس تینا چنآ ۽ پارسہ خاچفک، امو نا زیفنگ ارا کہ اسے ایڑکس تینا ایلیم ۽ نا زیفسہ پانک، امو برنا زنا ارا کہ ہر برام و سانگ نا وخت نے کو کار کرسہ تینا متکن انگا دروشم تن نے اینو ہم سکون ایتک، امو ہالو ہالو ناتوار ارا سے ورنآ ۽ مسٹر سے ناتوار تن او اچیر و نیاڑی سے ناتوار اٹ ہم ملک، امو مودہ ناتوار اک ارا کہ اُسٹ سرفک و تینا رشتہ تا مرمنگ نا اہمیت ۽ پانک وخن تے خریدکی کیک۔ نیاڑی راج ناہر ڈی ۽ تینا اسٹ اٹ زندہ تھانے اندن نے ایتسا کنگ ۽ داگل نن کن اندنو ڈی کس اریر ارا کہ اینو ان صدسال مست انداوڑ اسر صدسال پدنے اندا دروشم اٹ نظر

برور۔

کتاب آک

- بارانزئی، شاہین (2001)۔ نیٹری راج، براہوئی اکیڈمی پاکستان کوئٹہ۔
- بنگلزئی، عبدالطیف۔ (2014)۔ براہوئی زبان و ادب ناٹونڈاری ٹی رسالہ وجراند
- آٹانٹخ، براہوئی اکیڈمی (رجسٹرڈ) پاکستان۔
- جالبی، جمیل (2008)، پاکستانی کلچر، نیشنل بک فاؤنڈیشن، اسلام آباد۔
- شاہوانی، عبدالحمید (1997)۔ رواج، ساراوان اکیڈمی، مستونگ۔
- کرد، عبدالرحمن (2013)۔ ثقافت و ادب وادی بولان میں، نظام ثقافت حکومت بلوچستان۔
- گچی، یوسف عزیز (2016)۔ کچھ ماضی حال اور مستقبل، نظامت ثقافت حکومت، بلوچستان۔
- مینگل، افضل (2014)۔ چمکلی، براہوئی اکیڈمی (رجسٹرڈ) پاکستان، کوئٹہ۔